

23. Зап. 19 серпня 2007 р. у с. Стара Теура від Грабовського Сергія Ігнатовича, 1927 р. н.
24. Зап. 18 серпня 2007 р. у с. Цамбала від Пелехатої Лідії Кирилівни, 1937 р. н.
25. Зап. 31 серпня 2005 р. у с. Проскур'яни. від Остафійчука Василя Георгійовича, 1921 р. н.
26. Зап. 23 серпня 2007 р. у с. Марамонівка від Кушніра Івана Микитовича, 1929 р. н.
27. Зап. 1 вересня 2005 р. у с. Баронча від Присакар Надії Миколаївни, 1925 р. н.
28. Зап. 1 вересня 2005 р. у с. Дану від Серкиджюка Івана Пантелеймоновича, 1924 р. н.
29. Зап. 25 серпня 2007 р. у с. Чапаївка від Дудуна Порфира Артемовича, 1927 р. н.
30. Зап. 20 серпня 2007 р. у с. Михайлівка від Рожка Феропонта Пилиповича, 1917 р. н.
31. Зап. 3 серпня 2006 р. у с. Помпа від Мельничука Олексія Максимовича, 1930 р. н.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тарас Ярослав Михайлович – доктор історичних наук, професор Національного університету “Львівська політехніка”.

Наукові інтереси: архітектура, етнографія, етнологія.

УДК 37,091,2 (477,51)

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В НІЖИНЬСЬКОМУ ЮРИДИЧНОМУ ЛІЦЕЇ КНЯЗЯ БЕЗБОРОДЬКА

Аліна ТОРУБАРА (ЧЕРНІГІВ)

У статті йдеться про основні засади організації навчального процесу в Ніжинському юридичному ліцеї князя Безбородька, правила вступу до нього та процес формування кадрів.

Ключові слова: Ніжинський юридичний ліцей, кафедра, професор, студент.

В статті говориться об основных принципах организации учебного процесса в Нежинском юридическом лицее князя Безбородко, правила вступления в него и процесс формирования кадров.

Ключевые слова: Нежинский юридический лицей, кафедра, профессор, студент.

The article refers to the basic principles of the educational process in Nizhynsky Law Lyceum Prince Bezborodko, admissions to it and the process of training.

Keywords: Nijinsky law lyceum, department, professor, student.

Помітне місце в освітній системі Російської імперії у ХІХ ст. належало ліцеям, навчальні програми яких поєднували гімназійний та університетський курси. Водночас ліцеї, на відміну від університетів, готували своїх вихованців передусім до державної служби, що унеможливило поглиблене викладання предметів, які не мали практичного застосування в подальшій практичній діяльності державних чиновників. Саме виховання, а не надання глибоких знань було основною метою цих навчальних закладів, тому програма мала енциклопедичний характер і була спрямована на формування у вихованців загального уявлення про широке коло наук. Після закінчення ліцею молоді люди здебільшого присвячували себе саме державній цивільній службі, на яку їх й орієнтував навчальний заклад. Чини, одержані при випуску, слугували гарним стартовим майданчиком для подальшої успішної кар'єри [3, с. 19 – 22].

Історія Ніжинської вищої школи бере свій початок з 1820 р., коли було засновано Гімназію вищих наук князя Безбородька. Уже 1832 р. Гімназію перетворено у Фізико-математичний ліцей, але перетворення не дало очікуваного результату – новостворений навчальний заклад так і не здобув ні належного авторитету, ні популярності. Дійшло до того, що 1839 р. не виявилось охочих навчатися в ньому. Зважаючи на незадовільний стан Фізико-математичного ліцею, попечитель Київського навчального округу Е. фон-Брадке ще 1836 р. порушив клопотання про перетворення його в Юридичний ліцей. 24 квітня 1840 р. був виданий іменний Височайший указ про реорганізацію Фізико-математичного ліцею кн. Безбородька “в видах улущения настоящего состояния Лицея и доставления оному больших средств к успешному образованию юношества, приготавливающегося в гражданскую службу” [5, с. 9]. Того ж таки дня був затверджений статут Юридичного ліцею, згідно з яким він мав готувати фахівців у галузі практичної юриспруденції.

Згідно із Статутом рада ліцею складалася з директора, інспектора та викладачів.

До компетенції ради належали:

- 1) удосконалення викладання;
- 2) розподіл курсів й академічних годин;

- 3) розгляд методики викладання, що обиралася викладачами;
- 4) проведення іспитів;
- 5) розпорядження навчальними посібниками;
- 6) організація урочистих актів;
- 7) навчальний процес у Ніжинській гімназії.

Склад кафедр свідчить про те, що цей заклад мав винятково практично-спеціальний характер. Так, за винятком енциклопедії законодавства, у ліцеї не викладалося жодної науково-теоретичної дисципліни з царини права – ні римського права, ні політичної економії, ні міжнародного права, що були характерні для навчальних програм юридичних факультетів університетів. Навчання по суті зводилося до засвоєння студентами Зводу законів, тому й викладання в ліцеї, і самі кафедри мали таку структуру:

1. енциклопедія законодавства та державне право, основні закони та губернські разом зі статутами про державну службу та законами про стани (томи I, II, III та IX);
2. закони про фінанси, статuti про повинності та статuti казенного управління (томи IV - VIII);
3. закони громадянські, загальні, прикордонні та закони державного благоустрою (томи X, XI, XII);
4. закони поліцейські та кримінальні із судоустроєм (томи XIII, XIV, XV) [4, с. 57].

Для викладання загальноосвітніх предметів були створені 3 кафедри:

- 1) російської історії та статистики;
- 2) теорії поезії та російської словесності;
- 3) богослів'я.

Крім того, два фахівці викладали в ліцеї французьку та німецьку мови.

Загалом повний курс навчання в ліцеї складали такі предмети:

- 1) догматичне і моральне богослів'я;
- 2) церковне законодавство;
- 3) енциклопедичне законодавство;
- 4) державне право;
- 5) закони казенного управління і повинностей;
- 6) цивільне право;
- 7) закони державного благоустрою;
- 8) закони поліцейські;
- 9) кримінальне право;
- 10) загальна та російська статистика;
- 11) російська історія;
- 12) російська словесність;
- 13) французька і німецька мови [2, с. 66 – 67].

23 січня 1851 р. Міністерство народної освіти затвердило “Інструкцію директору ліцею князя Безбородька”, що регламентувала його діяльність та зобов'язувала забезпечити належний контроль за навчальним процесом.

Читання лекцій професорами мало відбуватися згідно з програмами, що подавалися на початку року до ради ліцею. Вони мали відповідати наступним вимогам: “а) чтобы предмет был изложен в полноте, согласно с потребностью лицеского образования; б) чтобы как общие начертания, так и отдельные статьи программы, строго соответствовали и ученой и нравственной цели; в) чтобы в содержании программы не укрывалось ничего несогласного с учением православной церкви или с образом правления и духом государственных учреждений наших, и г) чтобы, напротив, ясно и положительно выражались везде, где только это правило может иметь рассудительное применение, благоговения к святыне, преданности к государю и любви к Отечеству” [6, с. 1057].

Професорів обирала рада ліцею з осіб, які мали ступінь магістра. Статут у такий спосіб окреслював їхні обов'язки: “1) в полном, правильном и благонамеренном преподавании своего предмета; 2) в точном и достоверном сведении о ходе и успехах в ученом мире наук, им (профессором) преподаваемых, 3) в неупустительных заседаниях в совете”. Навчальне навантаження професора становило не менше 8 годин на тиждень [4, с. 58].

Незважаючи на категоричну вимогу Статуту, далеко не всі професори ліцею мали науковий ступінь магістра, що, до речі, було і в багатьох університетах. Спочатку при призначенні професорів, чи точніше, що виконували їхні обов'язки, у ліцеї обмежилися лише необхідним складом з тим розрахунком, щоб підшукати професорів, які відповідали б вимогам Статуту.

Повний курс навчання в ліцеї становив 3 роки й поділявся на 6 семестрів. Атестат за повний курс надавався при оцінці “удовлетворительно” з усіх предметів.

До ліцею приймалися молоді люди по досягненню сімнадцяти років. Треба було пред'явити атестат гімназії, що перебувала у відомстві Міністерства народної освіти, або свідоцтво про складання вступних іспитів [1, с. 1]. Випускників навчальних закладів різних відомств, програми яких прирівнювалися до гімназійних, приймали нарівні з випускниками гімназій, але потрібно було скласти іспити з предметів, необхідних для вступу в ліцей. Випускники духовних семінарій приймалися нарівні з випускниками гімназій. Переведення до ліцею з юридичних факультетів університетів допускалося на всі три курси [1, с. 2].

Прохання про вступ до ліцею подавалися на ім'я директора: особами без атестата гімназії – до 1 травня, з атестатом – до 1 серпня, випускниками Демидівського юридичного ліцею – до початку навчального року.

Окрім прохання, треба було додати свідоцтво про народження, атестат про закінчення гімназії або свідоцтво про складання іспитів, документ, який засвідчував походження вступника, якщо майбутній студент був з кріпаків, він мав надати документ про звільнення на законних підставах. Слід було також надати свідоцтво “о хорошем поведении” від місцевої поліції, від яких звільнялися лише ті, хто закінчив військові навчальні заклади [1, с. 4].

Після того, як було надано всі документи, проводилися повторні іспити з юридичних предметів та російської мови (окрім тих, хто складав іспити в гімназії). Для того, щоб вступити до ліцею потрібно було на іспитах отримати не менше трьох балів.

Тим, хто був зарахований до ліцею надавався “билет на жительство”, у якому зазначалося віросповідання. Усі документи, надані при вступі, зберігалися у канцелярії директора й видавалися студенту після випуску або відчислення з ліцею. За “билет” студент мав заплатити 1 крб. 50 коп. Ці кошти витрачалися для поновлення бібліотеки ліцею [1, с. 5]. У разі втрати метрикула потрібно подати заяву до поліції та директора й одержати замість нього дублікат.

Золоту медаль одержували випускники, які мали з 2/3 предметів оцінки “весьма удовлетворительно” та з 1/3 – “удовлетворительно”. Срібну медаль одержували випускники, які мали 1/2 оцінок “удовлетворительно” та “весьма удовлетворительно”. Слід зауважити, що медалей на випуск надавалося не більше трьох – одна золота і дві срібні [7, с. 112].

Вихованці, які закінчили курс на “добре”, отримували право на чин XII класу при вступі на цивільну службу, на “задовільно” – на чин XIV класу. У разі вступу на військову службу випускники ліцею прирівнювалися до випускників університетів. Студенти, які закінчили “с успехом” курс у ліцеї, приймалися без екзаменів на I курс університетів, а на інші курси – після складання відповідних екзаменів.

Крім того, при ліцеї діяла гімназія “как приуготовительное к поступлению в лицей заведение”. Вона містилася на території ліцею, підпорядковувалася його дирекції та утримувалася державним коштом “в размере 5828 рублей в год” [2, с. 60]. Основне завдання гімназії полягало в підготовці до вступу в ліцей та “доставление способов приличного воспитания”.

Навчання в гімназії тривало 7 років. Основними предметами вважалися класичні мови та математика, оскільки мови – “надежнейшее основание учености и ... лучший способ к возвышению и укреплению душевных сил юношей”, а математика сприяла ясності думок, розвитку мислення [5, с. 27].

Ще 1859 р. рада ліцею підготувала проект його реформування, але в ньому йшлося тільки про розширення кола предметів, що викладалися, за рахунок дисциплін, які вивчалися на юридичних факультетах університетів, та внесення деяких змін до статуту 1840 р. Цей проект передбачав виділення додаткових коштів для ліцею й саме тому, напевне, далі проекту ця реформа не пішла.

У Ліцеї залишалися 24 студенти на повному пансіоні, окрім цього, студенти мали право проживати в пансіоні за власний кошт або “на квартири”, знову ж таки власним коштом. Право

користуватись ліцейською базою було поширено й на учнів гімназії, які за вибором керівництва після затвердження попечителем вступали до ліцею після закінченні гімназійного курсу.

З 1863 р. був закритий ліцейський пансіон, а тому студенти були вимушені шукати квартири в місті. Потім скасували формений одяг вихованців ліцею і поза його стінами вони були підпорядковані поліції [4, с. 90].

11 березня 1872 р. на підставі розпорядження міністра народної освіти “Об отмене в лицее князя Безбородко вступительных испытаний и о представлении желающим поступать в оный держать экзамен при гимназиях” ліцей був позбавлений права проводити вступні іспити. Відтепер до ліцею могли вступати тільки на підставі атестатів гімназій і “поверочных испытаний из некоторых предметов, имеющих близкое отношение к юридическим наукам” [4, с. 101].

8 червня 1873 р. розпорядженням Міністерства народної освіти “О правилах для студентов лицея князя Безбородко” були регламентовані:

- 1) прийом до ліцею;
- 2) проведення іспитів;
- 3) переведення та випуск.

До ліцею приймалися випускники гімназій по досягненню 17-літнього віку. Студенти юридичних факультетів університетів та Демидівського ліцею приймалися у порядку переведу на будь-який курс.

При прийомі подавалися такі документи:

- 1) прохання про прийом;
- 2) гімназійний атестат;
- 3) метричне свідоцтво про народження та хрещення;
- 4) документ про походження;
- 5) свідоцтво про поведінку (благодійність) з поліції.

Вступники повинні були складати іспити з російської мови та предметів, що мали стосунок до юридичної освіти.

Іспити в ліцеї були річні чи курсові та випускні. Річні складали студенти I та II курсів з усіх вивчених предметів, а випускні складали студенти III курсу з усіх предметів.

Іспити могли бути як усні, так і письмові. Усні екзамени відбувались за білетами, причому студенту заборонялось користуватись конспектами.

Оцінювалися знання за п'ятибальною шкалою: 5 – відмінно, 4 – добре, 3 – задовільно, 2 – посередньо, 1 – слабко, 0 – абсолютне незнання.

При випуску й переведенні з курсу на курс загальні оцінки складались з:

- 1) балів з кожного предмета;
- 2) балів за річний та короткий твір;
- 3) загальної суми балів з головних предметів;
- 4) загального середнього бала від цієї суми;
- 5) суми балів з додаткових предметів;
- 6) загальної суми балів [4, с. 102 – 103].

Студент переводився з курсу на курс, якщо середній бал був вищим трьох, а двійки допускалися по одному з додаткових предметів.

Студент міг залишатися на курсі не більше двох років підряд, а на повторний курс могли залишатись тільки двічі.

Для випуску з чином XII класу необхідно було одержати з основних предметів середній бал 4 і з кожного предмета окремо не менше 3, а з додаткових – середній бал з кожного предмета не менше 3. Для випуску з чином XIV класу існували такі ж вимоги, як при переведенні з курсу на курс.

13 вересня 1874 р. Державна рада розглянула питання щодо перетворення ліцею князя Безбородька в Історико-філологічний інститут. За результатами відвідування ліцею міністром графом Д. Толстим, 20 листопада 1874 р. було видано постанову “О преобразовании лицея князя Безбородко в городе Нежине в Историко-филологический институт князя Безбородко” [6, с. 48].

Отож, Ніжинський юридичний ліцей князя Безбородька працював досить системно, слугував підготовчою базою для вступу в університет, але водночас був самостійною

навчальною ланкою, яка давала достатню освіту для подальшої роботи в місцевих органах влади та судочинства. Студентами лицюю могли стати як випускники гімназії, так й інших навчальних закладів, але за умови складання іспитів. Крім того, цей навчальний заклад був важливим соціокультурним та науковим осередком Північного Лівобережжя та відіграв помітну роль у розвитку освіти й підготовці фахівців-правників. З його стін вийшли 34 випуски – 838 осіб, у тому числі з правом на чин XII класу – 436 студенти, на чин XIV класу – 402 студенти. Випускники працювали на державній службі, були політичними діячами, професорами університетів, юристами, письменниками, театральними митцями, але близько половини з них присвятили себе судовій справі, зокрема впровадженню в життя судової реформи 1864 р. Освіту в лицей, зокрема, здобули відомі діячі освіти, науки та культури К. Є. Троцина, Н. К. Ренненкампф, Н. С. Самокиш, Ф. К. Богушевич, Л. І. Глібов, Н. В. Гербель, Ф. І. Стравінський.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Відділ Державного архів Чернігівської області в м. Ніжині, ф. 1353, оп. 1, спр. 238, арк. 1 – 5.
2. Годичный торжественный акт в Лицее князя Безбородка и Нежинской гимназии, бывший 4 сентября 1850. – К., 1860. – 60 – 67 с.
3. Диссон Ю. А. Лицеи и благородные пансионы в системе народного просвещения России в первой трети XIX века : автореферат дис. ... кандидата исторических наук : 07.00.02; – Москва, 2008 – 26 с.
4. Егоров А. Д. Лицеи России (Опыт исторической хронологии): В 5 кн. / А.Д. Егоров. – Иваново, 1994. – Кн. 2. – 129 с.
5. Лицей князя Безбородко. – СПб., 1859. – 208 с.
6. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. Царствование императора Николая I 1825 – 1855 гг. – СПб.: Тип. АН, 1864. – Т. 2. Отделение 2. – 1352, 12, 105, 48 с.
7. Сребницкий И .А. Лицей князя Безбородко / И. А. Сребницкий // Гимназия высших наук и Лицей князя Безбородко. – СПб., 1881. – С. 110 – 132.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Торубара Аліна Олексіївна – аспірантка кафедри історії та археології України Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка.

Наукові інтереси: історія юридичної освіти в Україні XIX ст.

УДК 94(477) «1991/2012»:631

СТАН ЕКОЛОГІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СЕЛЯН У ПРОЦЕСІ ТРАНСФОРМАЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРУ: ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ

Яніна ФЕДОРЕНКО (Черкаси)

У статті з огляду на історичний контекст аналізуються екологічні проблеми життєвого середовища українських селян у період незалежності. Зокрема, висвітлюються питання, пов'язані із забрудненням сільської території виробничими потужностями: птицефабриками, свинофермами, а також та ситуація, котра склалася в селах із утилізацією сміття. На основі викладеного матеріалу робиться висновок про вплив жахливого екологічного стану на життя селян.

Ключові слова: життєве середовище, птицефабрика, утилізація твердих відходів, сміттєзвалище, екологічне забруднення.

В статье, учитывая исторический контекст, анализируются экологические проблемы среды обитания украинских крестьян в период независимости. В частности, освещаются вопросы, связанные с загрязнением сельской территории производственными предприятиями: птицефабриками, свинофермами, а также ситуация, которая сложилась в селах в связи с утилизацией мусора. На основе изложенного материала делается вывод о влиянии ужасного экологического состояния на жизнь крестьян

Ключевые слова: жизненная среда, птицефабрика, утилизация твердых отходов, свалка, экологическое загрязнение.

Ecological problems in Ukrainian villagers' living environment are analyzed in the article in terms of historical context. Besides, questions connected with contamination of country-side by production facilities are enlightened: poultry enterprises, swine enterprises, and the situation with recovery of waste in villages. On this ground conclusion is made as to the influence of terrible ecological condition on villagers' life.

Keywords: living environment, poultry enterprise, recovery of solid waste, waste dump, ecological contamination.